

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»
XVIII Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XVIII Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»**

**PROCEEDINGS
of the XVIII International Scientific Conference
for students and young scholars
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»**

**2023
Астана**

УДК 001+37
ББК 72+74
G99

**«GYLYM JÁNE BILIM – 2023» студенттер мен жас ғалымдардың
XVIII Халықаралық ғылыми конференциясы = XVIII
Международная научная конференция студентов и молодых
ученых «GYLYM JÁNE BILIM – 2023» = The XVIII International
Scientific Conference for students and young scholars «GYLYM JÁNE
BILIM – 2023». – Астана: – 6865 б. - қазақша, орысша, ағылшынша.**

ISBN 978-601-337-871-8

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.

The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities.

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.

УДК 001+37
ББК 72+74

ISBN 978-601-337-871-8

**©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2023**

ҚАЗАҚСТАНДА РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЖАЛҒЫЗ БАСТЫ АНАЛАРДЫ ӘЛЕУМЕТТІК-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ СҮЙЕМЕЛДЕУ

Шуданова Гүлжахан

nryspanova@inbox.ru

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ Әлеуметтік ғылымдар факультеті, «Әлеуметтік жұмыс»
мамандығының 4-курс студенті, Астана, Қазақстан
Ғылыми жетекшісі – Сүлейменова Г.Т.

Қазіргі таңда қолдаусыз қалған\шектеулі жалғызбасты аналарға арналған әлеуметтік көмекті жетілдіру мәселесі туындауда. Қазіргі қоғамдағы әлеуметтік қатынастардың өзгеруі отбасылық қатынастардың жаңа формаларын тудырады. Некеден тыс туылғандар саны туудың жалпы үлесінде артады, белсенді бала туатын, еңбекке қабілетті жастағы ер адамдар арасындағы өлім-жітімнің жоғары көрсеткіштеріне байланысты кейінгі некеге тұрумен өтелмейтін ажырасулар саны артады. Азаматтық (тіркелмейтін) некенің ресми некеге қарағанда басымдығы байқалады, бұл жаңа отбасылық құрылымдардың - аналық отбасылардың қалыптасуына әкеледі.

Толық емес отбасындағы ана болу көптеген өмірлік қиындықтармен байланысты, оларды жеңу көбінесе әлеуметтік жағдайларға, жалғызбасты аналардың жеке және рухани-адамгершілік қасиеттеріне байланысты. Жалғызбасты аналар отбасыларының көпшілігі кедейлік шегінен төмен, олардың әлеуметтік ортасында және қарама-қарсы жыныстағы жеке қатынастар жүйесінде айтарлықтай проблемалар туындайды, мұның бәрі олардың жаңа өмір жағдайларына бейімделуін қиындататын маңызды себептер болып табылады. Алайда, жалғызбасты аналардың аталған мәселелерінен басқа, психологиялық проблемалар да назар аударады. Психологиялық проблемалар стрессті, дағдарыстық жағдайды, травматикалық оқиғаны немесе жоғалтуды сезінуде көрінуі мүмкін. Олар байқалмай пайда болады, әйелдің өміріне берік орналасады және оның қалыпты ағымына кедергі келтіреді. Сондықтан қазіргі уақытта жалғызбасты аналардың психологиялық денсаулығы мәселелері ерекше айқындыққа ие.

Көптеген жалғызбасты аналардың сот белгілеген алимент алуға құқығы бар, бірақ жүйелі түрде немесе мүлдем алынбағандықтан, әкімшілік органдардың бұрынғы жұбайларының өз міндеттемелерін уақтылы орындауын бақылауды күшейту қажет.

Әлеуметтік көмек атаулы, нақты, жеке болған кезде ғана тиімді бола алады, бұл оның бұрынғы бюджеттік көздерін сақтай отырып, оны орталықсыздандыру, іске асыру жөніндегі функцияларды аудандық облыста беру қажеттілігін болжайды. Бұл мәселені шешу үшін толық емес отбасылардың мониторингін ұйымдастыру қажет, онсыз нақты отбасыларға көмек көрсетудің тиімділігі мен орындылығын, салық төлеушілер тарапынан осы шығындардың орындылығын, осы отбасылардың материалдық мәртебесінің өзгеруін үнемі жүйелі бақылауды ұйымдастыру мүмкін емес. Жекелеген отбасыларға, әсіресе оған мұқтаж жандарға нақты жедел материалдық және өзге де көмек ұйымдастыру қажет [1].

Бүкіл әлемдегі адамдар жалғызбасты аналарға арналған жәрдемақыларды және қазіргі қиын кезеңдерден аман өту үшін оларға қол жеткізудің жолын іздейді.

Қазақстанның қазіргі заңнамаларына сәйкес, балаларын жалғыз тәрбиелеп отырғандарға арнайы жәрдемақы жоқ. Толық емес отбасыға жәрдемақы мен басқа да төлемдер барлығымен бірдей беріледі. Барлық аналар сияқты жалғызбасты ана да бала тууына байланысты тағайындалатын біржолғы мемлекеттік жәрдемақы, бала бір жасқа толғанға дейін оның күтіміне байланысты төленетін ай сайынғы мемлекеттік жәрдемақы, 18 жасқа дейінгі балаларға тағайындалатын ай сайынғы мемлекеттік жәрдемақы, мүгедек баланы (мүгедек балаларды) тәрбиелеп отырған анаға немесе әкеге, бала асырап алушыға, қамқоршыға төленетін ай сайынғы мемлекеттік жәрдемақыны алуға құқылы. Жас жалғызбасты аналар материалдық, әлеуметтік, психологиялық, құқықтық, медициналық

және тағы басқа мәселелерге кезігеді. Аталған проблемаларды кешенді тұрғыдан шешу түрлі елдерде әрқилы жүзеге асырылуда. Осы бағыттағы жұмыстардың бірден-бір міндеттері: қиын өмірлік жағдайға тап болған жас жалғызбасты аналарды әлеуметтік ортаға бейімдеу, уақытша баспанамен қамтамасыз ету, кейін жұмысқа орналасу үшін жаңа кәсіби дағдыларды игерулеріне ықпал ету [1].

Жалғызбасты жас аналарды әлеуметтік қолдау бұл олардың әлеуметтік контексте қайта қосылу процесіне жәрдемдеседі. Жас жалғызбасты аналарды әлеуметтік қолдау мен қорғау мәселесі зайырлы мемлекеттің әлеуметтік саясатының басым бағыттары болуы тиіс және ерте жүктілік пен бала табудың алдын алу шаралары жүйелі жүргізілуі қажет.

Көп адам жалғызбасты ана мен толық емес отбасы екеуін шатастырады. Жалғызбасты ана - заңды некеге тұрмай, дүниеге сәби әкелген әйел. Оларға алимент төленбейді.

Күйеуімен ажырасқан, яки жолдасы қайтыс болған, балалары бар аналар толық емес отбасы санатына кіргізіледі. Толық емес отбасындағы ана болу көптеген өмірлік қиындықтармен байланысты, оларды жеңу көбінесе әлеуметтік жағдайларға, жалғызбасты аналардың жеке және рухани-адамгершілік қасиеттеріне байланысты. Жалғызбасты аналар отбасыларының көпшілігі кедейлік шегінен төмен, олардың әлеуметтік ортасында және қарама-қарсы жыныстағы жеке қатынастар жүйесінде айтарлықтай проблемалар туындайды, мұның бәрі олардың жаңа өмір жағдайларына бейімделуін қиындататын маңызды себептер болып табылады[2].

Алайда, жалғызбасты аналардың аталған мәселелерінен басқа, психологиялық проблемалар да назар аударады. Психологиялық проблемалар стрессті, дағдарыстық жағдайды, травматикалық оқиғаны немесе жоғалтуды сезінуде көрінуі мүмкін. Олар байқалмай пайда болады, әйелдің өміріне берік орналасады және оның қалыпты ағымына кедергі келтіреді. Сондықтан қазіргі уақытта жалғызбасты аналардың психологиялық денсаулығы мәселелері ерекше айқындыққа ие. Алайда, біз белгілеген мәселені зерттеуге бағытталған зерттеулер жеткіліксіз. Осылайша, бүгінде жалғызбасты аналардың өсіп келе жатқан психологиялық проблемалары мен оларға көмек көрсетуге және әлеуметтік қорғауды жүзеге асыруға арналған әлеуметтік-психологиялық қызметтердің мазмұны арасындағы қайшылық барған сайын айқын бола түсуде. Ата-ана үйі балалар үшін өмірдің бірінші, басты және алмастырылмайтын мектебі болып табылады. Бұл адамның дамуына шешуші әсер ететін, адами қасиеттердің негізін қалайтын отбасы. Бұл іргетас берік болуы үшін отбасы гүлденген болуы керек. Отбасылық әл-ауқат көбінесе отбасының толық немесе толық еместігіне байланысты[3].

Толық емес отбасындағы ана болу көптеген өмірлік қиындықтармен байланысты, оларды жеңу көбінесе әлеуметтік жағдайларға, жалғызбасты аналардың жеке және рухани-адамгершілік қасиеттеріне байланысты. Жалғызбасты аналардың ерекше санатын, әдетте, әлеуметтік және жеке жетілмеген, білімі мен кәсібі жоқ, ананың әлеуметтік мақсаты туралы идеялары, баланы тәрбиелеу дағдылары мен дағдылары жоқ жас әйелдер ұсынады. Бұл әйелдердің мінез-құлқына және олардың балаларға деген көзқарасына айтарлықтай әсер етеді.

Қазақстан Республикасында жалғызбасты аналарды әлеуметтік қолдау экономикалық және саяси қатынастардың дағдарысы, отбасын қолдаудың мемлекеттік және қоғамдық тетіктерінің әлсіреуі ана мен баланы қорғау саласындағы әлеуметтік саясатты өзгертуді талап етеді. Көптеген жалғызбасты аналар проблемалар мен дағдарыстарды өз бетінше шеше алмайды, отбасының тұтастығын сақтау үшін өздерін өзгерте алмайды. Туындаған мәселелерді шешу қабілеті бойынша жалғызбасты аналардың отбасылары үш топқа бөлінуі мүмкін:

- жалғызбасты ана мен оның баласы, сондай-ақ отбасының басқа мүшелері арасындағы өзара әрекеттесу жүйесі жеткілікті икемді отбасылар, адамдар өздерінің сезімдері мен тілектерін көрсете алады, туындайтын мәселелерді толық емес отбасының барлық мүшелері талқылайды, Бұл қарым-қатынастың жаңа үлгілерін табуға, отбасылық құрылымды барабар өзгертуге мүмкіндік береді.

- жалғызбасты аналардың отбасылары, онда күш-жігердің негізгі бөлігі сыртқы әлем алдындағы келісім мен бірлікті қолдауға бағытталған, бұл кез-келген жеке келіспеушіліктерді болдырмайды, ал бірлікке барлығының еркі мен тілектерін біреудің (тараудың, көшбасшының және т.б.) еркі мен тілектеріне бағындыру арқылы қол жеткізіледі. Олар жалғызбасты ананың өзі, оның баласы немесе маңызды жақындарының (ата - аналары, әпкелері, бауырлары) болуы мүмкін;

- толық емес отбасылар, онда өзара әрекеттесу хаотикалық және дағдарысқа әкелетін үздіксіз даулар мен қақтығыстарға негізделген және жалғызбасты ананың бұрынғы жағымсыз тәжірибесі мінез-құлыққа үлгі бола алмайды [4].

Әлбетте, әлеуметтік қолдау нысандары үш түрдің кез келгеніне жататын толық емес отбасылар болуы мүмкін. Алайда, біріншіден, олардың әлеуметтік қолдауға деген қажеттілігі әртүрлі, оның нақты мазмұны да, көрсетілген түрлердің әрқайсысына жататын отбасыларға қажет немесе қажет болуы мүмкін көмек түрлері де әртүрлі, екіншіден. Джилл Г.Барнс атап өткендей: «бірінші типтегі отбасылар әлеуметтік қолдауды қажет етуі мүмкін, керісінше, апат, ауыр ауру, физикалық немесе ақыл-ой кемістігі, мезгілсіз өлім, сыртқы факторлардың әсерінен болатын бақытсыздықсияқты қауіпті, бірақ табиғи жағдайлар туындаған кезде жалғызбасты аналардың ішкі әлеуеті соншалық, олар тіпті отбасылармен жұмыс істейтін әлеуметтік қызметтердің еріктілері бола алады».

Толық емес отбасыларды әлеуметтік қолдау – бұл мемлекеттік отбасылық саясаттың бір бөлігі, оның мақсаты отбасыларға әртүрлі стресстік жағдайларды жеңуге, олардың өмірінде туындайтын мәселелерді шешуге көмектесу, отбасылар өздерінің ішкі ресурстарының есебінен өздері шеше алмайды. Жалғызбасты ананың отбасын әлеуметтік қолдаудың субъектілері отбасы мүшелері, мемлекет, шіркеу, жеке адамдар жұмыс істейтін туыстары, достары, кәсіпорындары мен ұйымдары және, сайып келгенде, әлеуметтік қызметтер бола алады. Жалғызбасты аналардың отбасыларын әлеуметтік қолдаудың қазіргі жүйесі осы отбасыларда туындайтын проблемаларды жеткілікті дәрежеде шешуге мүмкіндік бермейді. Бұл, ең алдымен, жалғызбасты аналар отбасыларының нақты мәселелерін ескермейтіндігіне байланысты. Бүгінгі жағдайда атаулылық принципі толық көлемде жүзеге асырылмайды.

Әлеуметтік қолдау жоқ, «орташа толық емес отбасына» бағытталмауы керек, оған қатысты ол кездесетін мәселелер туралы дерексіз, белгісіз болжамдар жасауға болады. Өмірлік циклдің белгілі бір сатысында тұрған және белгілі бір өмірлік қиындықтарға тап болған нақты, нақты отбасыларға назар аудару маңызды [8].

Осы құрылымдардағы әлеуметтік жұмыс жөніндегі маман жалғызбасты аналар мен олардың балаларының құқық бұзушылық мінез-құлқының фактілерін анықтауға қатыса алады, оларға әлеуметтік, педагогикалық, психологиялық көмек көрсете алады, әйелдер мен олардың балаларына қатысты зорлық-зомбылық фактілерін анықтай алады, бейімделмеген жасөспірімдермен тәрбиелік, әлеуметтік-педагогикалық жұмыс жүргізе алады, мұндай мінез-құлықтың себептерін зерттей алады, оларды жоюға көмектеседі.

Жалғызбасты аналар отбасындағы жалғыз асыраушы бола отырып, жұмыссыз қалатын жағдайлар бар. Халықты жұмыспен қамту қызметтеріндегі толық емес отбасылармен әлеуметтік жұмыс жөніндегі маман жалғызбасты анаға жұмысқа орналасуға, оқуға, қайта даярлауға көмек көрсете алады. Кішкентай балалары бар жалғызбасты аналарға толық емес жұмыс күнін, икемді жұмыс кестесін ұсына отырып, жұмысқа орналасуға көмектесуге болады.

Жалғызбасты аналардың отбасыларына қатысты бірқатар проблемалар бар, оларға әлеуметтік-экономикалық, педагогикалық, медициналық жатады. Толық емес отбасылардың проблемалары арасында, көп жағдайда, экономикалық сипаттағы проблема (отбасы бастан кешірген материалдық қиындықтар) ерекше өткір болып табылады. Бүгінде әйелдерді жұмыс орындарынан еңбек биржасына немесе жалақысы төмен бюджеттік мекемелер саласына асыстыру жүріп жатыр. Баланы/балаларды күтіп-бағу және тәрбиелеу қажеттілігі көбінесе әйелдерді ақылы жұмыс немесе қосымша табыс іздеуде белсенді және іскер болуға

шақырады. Соңғы уақытта әлеуметтік кепілдіктер тізімі айтарлықтай қысқарды және әлеуметтік қорғау деңгейі төмендеді. Баланы әкесіз тәрбиелеп отырған ана әйелдің өзі отбасының әл-ауқатына жауапты болуы керек. Балаға көмек болмаған жағдайда күтім жасау қажеттілігі тұрмыстық қызмет көрсету саласын бұзу әйелдің кәсіби салада өзін көрсетуіне жол бермейді: олардың таңдауы мен мінез-құлқын қалыптастыруда материалдық жауапкершілік шешуші мәнге ие. Көптеген әйелдер ата-ана мен бала күтімін басты мақсат деп санайды және кәсіби табыс пен мансапты екінші орынға қояды. Сонымен қатар, материалдық әл-ауқат және көбінесе екі жұмыста жұмыс істеу жалғызбасты ананы бала тәрбиесі мен күтімінен алшақтатады және ол өзіне беріледі [10].

Отбасының жиынтық бюджеті жеке еңбек табысынан, жәрдемақылардан, зейнетақылардан, мемлекет анықтайтын өтемақы төлемдері мен жеңілдіктерден, ажырасқаннан кейінгі балаларға арналған алименттерден, ақшамен немесе заттармен сыйлықтардан, туыстары мен достарының өнімдерінен тұрады. Көбінесе мұндай отбасының басшысы әйел болғандықтан, қазіргі уақытта жұмыспен қамту саясатына назар аударған жөн.

Жас жалғызбасты аналар материалдық, әлеуметтік, психологиялық, құқықтық, медициналық және тағы басқа мәселелерге кезігеді. Аталған проблемаларды кешенді тұрғыдан шешу түрлі елдерде әрқилы жүзеге асырылуда. Осы бағыттағы жұмыстардың бірден-бір міндеттері: қиын өмірлік жағдайға тап болған жас жалғызбасты аналарды әлеуметтік ортаға бейімдеу, уақытша баспанамен қамтамасыз ету, кейін жұмысқа орналасу үшін жаңа кәсіби дағдыларды игерулеріне ықпал ету.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі

1. Adolescent mothers' experiences of the transition to motherhood: An integrative review / E. Erfina, W. Widyawati, L. McKenna, S. Reisenhofer, D. Ismail // *International Journal of Nursing Sciences*. – 2019. – V. 6 (2). – P. 221-228.
2. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6608651/>
3. Adolescent pregnancy. World Health Organization. – 2020.
4. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/adolescent-pregnancy>
5. Ana Maria Molina Gomez, Roine Alberto Pena Olivera, Claudia Esther Diaz Amores, Maride Anton Soto. Condicionantes y consecuencias sociales del embarazo en la adolescencia. Conditioning factors and social consequences of teenage pregnancy // *Revista Cubana de Obstetricia Ginecologia*. – 2019. – Vol. 45. – № 2
6. [Электронный ресурс]. URL: <http://revginecobstetricia.sld.cu/index.php/gin/article/view/218>
7. Bradley T., Cupples M.E., Irvine H. A case control study of a deprivation triangle: teenage motherhood, poor educational achievement and unemployment // *International Journal of Adolescent Medicine and Health*. – 2002. – № 14(2). – P. 117-123.
9. [Электронный ресурс]. URL: <https://doi.org/10.1515/>
10. Васильчиков В.М. Правовое обеспечение социальной работы. Учеб. пособие. – М.: Издат. центр «Академия», 2009. – 336 с.